

Landskap: Skåne
Härad: Luggude
Socken: Wäsby
Unpteckningsår: 1933
Upptecknat av: Emil Jönsson
Adress: Norrumpe Hornsberg
Berättat av: Emil Jönsson
Född år 1861 i Wäsby Socken

Uppteckningen rör Härads- Socken- och Byorganisation
Byen.

Byorgani-
sation.

Naturligtvis fanns i varje by någon ordning eller sedvänja efter vilken de rättade sig, men hur gamla sådana ordningsregler och sedvänjor var, är ej godt att veta, eftersom något skriftligt i den vägen nog högst sällan finnes eller ens funnits före enskiftet, ty nästan ingen kunde då skriva eller läsa skrift, bland allmogem. Men vid enskiftet i Wäsby församling 1824, fick vart skifteslag och var by, sin bylåda med skifteshandlingar, samt tillhörande skiftes-kartor. Denna låda eller skrin skulle förvaras hos en av de störste

hemmansägare i byn, och kallas "bylädan" samt innehåller inte något annat än handlingar. Vanligen drögtades byns angelägenheter vid Walleorgsmässa-sammankomsten d. v. s. äldermansgillet, vilket efter urgammal sed erhöles den sista april-kväll, eller den förste maj. De som inte varso hemmansägare eller hälftenbrukare hade ingen säte och stämma vid bystämman men fruntimmer, änkor eller andra fruntimmer, som hade hemman ägde talan som män och blevo ären valda till älderman eller sekman, när deras hemmans tur dertill kom. Aldrig hördes att byfolkut kallade varandra för "grannar", i fulla socknarne, utan det var "naboar" och "bya-naboar", som levde i samma by. Folk idrän andra byar hörd inte till bylaget och varo de från byar i en annan socken kallades de för "utbölingar". Urtima bystämma

eller byamännens sammankomst kunde före-
komma, då någon villsvalla uppstätt, t. ex.
genom att gårdsgården blivit nedstängd, eller
nedriven av en annan lufs kreatur, eller torke in-
träffade så att vattendammarne måste rensas,
eller annat. Sammanballet skedd genom
muntlig ordr från äldermannen, och fortgick
man från man i en gammal bestämd ord-
ning, och den som lät orden eller leudet stanna
och inte fort-levererade det till sin ^{vanlige} näbo, var
skyldig till vissa böter. Någon trästax eller
leudtaxle användes icke, utan så det var
leud om utgörande av gästgivare-skjuts.
Då bars en träpåk med rund knapp, med
en hank av läder om halsen på karlen från
man till man, och då var sagt, när karlen läm-
nades ut, hur många bönder som den skulle

passera och hos den siste stannade karlen,
tills bud kom om nästa gästgivare skjuts,
då karlen sändes ut i fortsättning, undan för
undan i hela skjutslaget. Möjligen har
för mycket länge sedan, något sammankallande
av byfolket skett genom att byfogde, älderman,
sexman eller någon överbet bläst i horn eller pipa
ty, framför kyrkogårdsmurens västra sida vid
Hälsby kyrka fanns ett slätt öppet område, som
kallades för "Pipare-backen" och i början av 1800-talet
låg der ett hus som kallades för "Pipan". Möjligen
hade den som bodde i huset "Pipan", till uppgift
att kalla i hop byfolket med en blås pipa eller dylikt.
Emellertid fingo så många som bodde i det huset,
öknamn med Pipare framför sitt namn i all sin
tid, även som de flyttat från Pipan. Ännu på
1860-talet brukade ungdomarne ha sin lekplats på

den med gräsmatta betäckta slättingen, om
söndagarne. Nu mera är platsen stensatt (1880-tal)
och kallas "Kyrke-torget". Längre upp i Wäsby by
(Så kallad "Gamla Wäsby") nordväst om kyrkan, låg
en hemmangård; före 1800-talets början, som hette
Backagården och var ett Trumpetareboställe
enligt sägen. Gården kom att flyttas vid enskiftet
och heter i denna dag Backagården oaktat ingen
backe eller höjd-plats alls förefinnes der den nu
är belägen. Men dessa "Trumpetare", låra ej varit
annat än krigstjänstemän som fått sig tilldelade
boställe, liksom sergent- kapten- och andra offi-
cerares boställe. Möjligt kan vara att byfolket,
kanske hela församlingen haft Piparebacken
tillsamlingsplats, synnerligast som "Pipan" var
ett gammalt krämvinsskrog, der kyrkfolk
stannade till, både innan och sen gudstjänsten.

I ofredliga tider, då kyrkofolket medförde vapen
som sattes i Vapenhuset och då prästen skulle
rade gevär framför altaret, kan man förstå
läsa sig att någon vakthavande hade sin bostad
i huset vid kyrkogårds-grändarne, för att blåsa
i en pipa som signal till försvar, ty de gamle
kyrkogårdsmurarne äro försedda med skott-
gluggar som gå smett igenom för att ej synas
ut ifrån. Således har tydligen folket använt kyrko-
gårdsmuren till försvars-verk i ofred och vakten
"Piparen" åtvärnat byn och byarne så långt det hörde
eller spotts. En sägen förtäljer, att väster
något nordväst om kyrkobyen, som fördom kallades
"Högåren", och är namnet knappast ännu utdött,
skulle varit en gammal offerlund i hednatiden.
Man har funnit vid grävningar derstädes gam-
la besynnerliga begravningar beklädda med ekplanter

inne i för att förhindra ras. "Ho- eller "Hov-gården"
hette byn därför att bönderna i byn hade någon
slags skyldighet att göra "Hooring" eller dagsverke
till någon herrgård, och ännu så sent som 1869
beskallade en Kapten på Göselövs beställe kräva
bönderna på odlings-dagsverke, som de även gjorde,
men som den lagen var ett århundrade tillbakä
gjord, så nekade bönderna att vidare göra dags-
verke och blev även fria därför, men i fläthade
de då (1869) varit fria och ingen hade fordrat dagsverke
sen århundradets början. Varje by hade sin
ordning och sedvänja som de själva bestämde, men
om det var något som anginge alla byarne i he-
la församlingen så lästes det upp i kyrkan och
någon s. k. kommunal-stämman. Tror jag ej att
det hölls utan prästerna styrde och ställde med
att kalla folket till samling i kyrkan eller

Lakristian för rådsläpning i angelägenheter som
rörde hela socknen. Någon särskild blystuga
som tillhörde byn att samlas uti, har jag ej hört
omtalas, för än de förste folkskolehusen byggdes
omkr. 1855, men der gick endast hållas kommunala
sammanträde, och ingalunda till gillen, bröllop
eller danser. Det enda hus som byboarne hade
för var by, gemensamt, var "Pass-stuan" (bryt-
stugan) och der samlades ungdomen till lekar
och dans under den tiden der torkade "Nö" (Rin).
För skolhusens tillkomst skulle ju även klocka-
ren undervisa barn i läsning och då antingen
i klokkaregården eller Lakristian, men gillen
bröllop och danser, tillställades i bondgårdarne,
efter behov och tillfälle. Kamligen var äldre-
mannen ordförande, såvida det inte var
presten och så det gäller hela socknen.

Men ordet 'ordförande', är ett på senare tid
uppkommet ord som inte begagnades av
allmogen i gamla tider. Den der hade nå-
got att anföra reste på sig, eller sade ifrån
att han ville säga sin mening, i stället som
det nu tillgär, och intet protokoll fördes vid
bystämman. Vid det som bestämts lades på
minnet av de närvarande och i den tiden var
ett talat ord mera säkert än senare tiders
protokoll. I fiskelägen kallades älderman-
nen alltid för "byfogden" och hade helt andra
äligganden än äldermannen i bondbyn.
Grannafogde hördes aldrig omtalas i Kulla-
socknarne. Ordförande och medhjelpare ej heller.
Den som i byn hade förtroendeposten att vara
älderman, var den der var hemman i den å-
terkommande turen hade till äliggande att

utgöra äldermans-skyldigheten, antingen
det hemmanet ägdes av enka eller sterbhus,
eller annan. Äldermannen behöfde inte
vara i tjänst mer än för året, om än hans
hemman var tre gånger så stort som den minstes,
så vida han inte lät lega sig för någon enkas
eller sterbhus hemman i fall dessa ej själva kun-
- de utgöra tjänsten. Hans skyldighet var, att om
vintern leuda ut folk till att skotta snö, i fall
det behöfdes och om våren tillse att alla grindar
och stängsel voro i behörigt skick till betesut-
- släppningen den 1:ste eller 15:te maj, allt efter som
bestämts i den urgamla ordningen. Vidare skul-
- le han hålla reda på hur många djur av vart
slaget, varje bonde släppte på fälads allmänning
- en och se till när de togos tillbaka efter vares och
ens bemärke, som han med tillhjälp av de andra

måste känna till. Räkning fördes med streck eller skåror, eller res med enast järn eller knifsudd på någon dörr eller bäl-vägg eller bräda och fördes så här: $\text{XIXIXI} = (12)$ i stället för siffror.

När året var gånget till emot tiste maj, skickade äldermannen, vanligen aftonen innan, bud om väljande av ny älderman, d. v. s. den siste april som kallades Walborgs-afton och var äldermannen skyldig att vid samma tillfälle göra gille för männen, ålcoarne i hela äldermannalaget. Trakteringen bestod av soppa på örter och fläsk, med mycket brännvin och öl.

Det kallades "att dricka mar i ben" (marg i ben). Men många av könderna gingo hem med rätt så svaga ben. Sådana saker som konjak, licier, punsch, porter o. d. visste ingen om i husbehörs-bränningens tider. Sen den tiste maj

fick ingen bränna brännvin, utan skulle var-
konte taga locket till brännvinspannan, samt
destillations-tratten med sig till länsmannen
för att få den sammanbundna och förseglade med
kronans sigill, som ej fick av någon annan utom
länsmannen träckas om efterhösten, när tillåten
bränning började den 1: december. Men några skaf-
-får sig dubbla lock och attiralj, så att de kunde
smuggla bränna icke land. Någon sorts stav eller vär-
-dighets-tecken för äldermannen förskön aldrig.

Exempel på bystämma.

Äldermannen Per Andersson har budat
ut åboarne att samlas hemma hos honom den
regulärkl. 10 år 1830. för bestämmande vad göres
lön vid vatten-tället på dälatsmarken. Vid
den bestämnda tiden äro alla 12 bygubbarne
församlade. Sedan byamännen, efter som de

kommer in och hälsat "Guss frä", en och en bjöd till
fram till äldermannen vid översta bord-ändan och
tagit en sup, och alla satt sig igen, sätter äl-
dermannen proppen i flaskan och ställer den på bänk-
en under hörnskapet och sätter sig själv på bor-
na-bänken och tar till ord: Ja, godnätter, jag har
kallat er hit i dag, för som i veten, så har den
här torran gjort att vanned i Tringe vanning be-
gyn-
nar ad tryda, så kreaturen ha snart ingenting
o dricka, vude på fjäladen och jag undrar om inte
de skulle kunna hjälpa om vi rensade opp gylltjan
och tillsade Plöningena att också rensa sin hal-
del, ätte som i veden att den hale dammen går
in på Plöningenas fjälad. & Tryls Nilsson i
Wäsby reser på sig och säger: "Ja, päina o dö-
de tror ja vi göra, o de i maren da, för kreatur-
en kunna inte lia brist på vann, om ja får

si min snaining, så kan Plöningena rensa sin
hald när det velar." Aldermannen säger: "Ja
kanske vi e enig om Tryls Nilsons förslag, eller
om de resa sig opp så många som e nå påd."
Alla resa sig opp med undantag av en som heter
Lven Torn, han reser sig inte. "Nå Lven Torn, e du
inte nå på att rensa opp dammen?" frågas från
flera håll. "Jo, säger Lven, men inte att Plöningena
inte skulle veta om det, utan borde de uppmanas
att rensa på samma gång som vi, annars skulle
vattnet bli grumligt, i fall de dröjde efteråt och
all fisken skulle stanna på deras sida och fångas
då der bleve "tart" genom vår rensning, därför
vill jag att två man av våra gå genast till Plöning-
enas "äldreman" i framställa vårt förslag, att rensa
på samma dag d. s. i. i maren, kl. 1, på dagen.
Aldermannen säger: "E ni nå på de alla då?" Ja,

svaras i chorus, och ingen gör invändning. Aldern.
"Du har var sin spa o skäffel näst, men vika
ska gå till Pöninge? Der väntar i hopen, de kan
Tryls Nilsson o Sven Torn göra sällskap. Ingen
motsägelse göres och gubbarna reser sig för att gå.
Då säger äldermannen: "Varensä bra, o kommen hit
o ta en liden gå-supp innan vi skiljas. Alla
göra så, tacka och säga adjö. Äldermannen sätter
in flaskan i hönskåpet och stoppar nyckeln i väst-
fickan. Bystämman har egentligen
ingen rätt att vara domstol, men genom urgamal
byordning kunde äldermannen ha rätt att sätta
böter för den som försummade, underlät, eller tredaka-
de med fullgörandet av sina skyldigheter i byalaget.
Förmera skulle nästa stämna eller äldermans-
gille avgöra om straffet skulle uttagas med pengar,
eller för det mesta förvandlat i så och så mycket

berämnar att bestås på Leyalaget t. ex. vid snö-
skottningen eller annat påsatt tillfälle. Vilde den
bottfällige inte nöja sig med det ädönda straffet
bleve han av byamännen ständ inför Häradsrätten,
men det var högst sällan det gick så långt, att den
försunlige vågade sig framför Häradsrätten. Man
kände redan för 125 år sen till det gamla ordspråket, "Smörj
vagnen så går han lätt, och smuta domaren så går
du rätt. Proppis-straff tillvänder aldrig.
Af ålder har det ju varit brukligt vid Valborgsgillet
att ny älderman valdes och då gjordes gille för äldre-
manslaget, men vid extra s. k. v. terna bystämmor
behövs endast en eller ett par supar berämnar.
Valborgsgillet skulle ju vara hemma hos äldreman-
nen, men extra sammankomster kunde även vid
vissa tillfällen vara ute i det fria, som t. ex. röte
för snöskottning der eller der. Några inveni-

-tarier eller dryckes-kärl som följde med älver-
-manstjensken, funnos ej utan vart hus hade
^{sina} "Silver-tumlare". Skämt och lekar förekommo
oftast vid äldermansgillet, ävensom kortspel.
Draga fingerkrok, lyfta på besvärligare stenar,
eller gå rätt på samma golfbräda efter så och så
många intagna supar, var tidsfördriv som de gamle
roade sig med vid äldermansgillet. Kägelspel
förekom aldrig, men huvudsakligaste tidsfördriv
var icke berättande av lustiga historier och de nyhe-
-ter som kunnat spörjas, ty i den tiden fanns ej tid-
-ningar, varför alla händelser skulle gå genom
traditionen och kunde delföre de mäst befämda
nyheter, som av någon spejare spritts, cirkulera
och troas i byarne. Goskarnigheten var ingenting
ovanligt vid den tiden. Ett par exempel kunna
anföras. En gammal bonde berättade vid

en auktion: "Ja hörde talas om för ett par
dar sen, add en stackars kar ha skåret präckan
å se, på skäre-löjed = (hackelie-maskinen, som var
av helt annan typ än nu brukliga). Auktionsförrät-
taren, en länsmän: "De e osanning, de e osanning"
Den gamle bonden: "Sen hörde ja add der ha vad
tjua i körkan igen, o de hade vad opppe o skädded
ve altared". Auktionsförrättaren: "Å de e väl osanning
de mä". Bonden: "Ja ja ved ju inte men så sa
han". Gamla byhandlingar finnas inte
utan enskifteshandlingar för vart skifteslag
och dessa handlingar förvaras i bylåden hos någon
av de störste delägarna i skifteslaget. Alla
bönder hade ju sin egen samling av gamla hem-
mansköps handlingar från far till son, i flera
generationer, jämte inteckningar, reverser och dy-
likt, som ofta affattats på rätt så kuriöst språk.

t. ex. Till välförnumstige drängen N. N. upplåter
jag N. N. och försäljer, etc. Ingen minn nå-
got om att någon av byarne i Kullasöcknarne
haft gamla byhandlingar eller var de skolat vara
förvarade. På 1860-talet hade vissa byar gemensamt
en brandspruta som hade sitt vissa ställe att vara
inhyst. Så hade Flörsinge och Månarp en spruta
stationerad hos Jöns Pålsson i Flörsinge, Ryekos sprutan
inhyst i sockens stugans huset för Hovgården och Väsby.
En för Knapalycke och Pottenburg, på Fjöglinge inhyst.
Åtskilliga för byalaget, även efter enskiftet
gemensamt ägda platser föregunns, något varit
skifteslag, såsom Tringe vanning, byns lertag i
Väsby by, en kanal genom norra markelaget som
gemensamt skulle årligen rensas. I Hovgårdens
by, en vattoringedom, Järpa Lärddammen. En
vattendam i Pottenburg och Knapalycke. Fjöglingsträde

en vattendam i Schelen. I Buskeröd, Buskeröds
Flot, i Gösarp görs bäcken som även gick genom
Ornakeröds by där de då gemensamt rensade
den. De flesta byar hade en gemensam Bass-
stuga (brytstuga, att bryta in). Land och grustag,
deremot fanns inte gemensamt i någon by i
Kullasöknarne, utan måste de köpa sådant av
den som hade sådant på sina ägor. Men gemen-
samt sand- och grustag hade de alla socknarne
vid kappstranden i Öresunds-sidan och Skelde-
viken hade varje skifteslag s. k. Strandmalgjord
som gick ut till 15 famnar från havets högsta upp-
kastning. Der inledom och ut i vattnet är för
vart sockerlag allmänning. Der får vem som
helst jordägare i sockerlaget, hämta tång, sand och
grus och stenariten, men ej stora stenar.
Vasarädran som gick genom Kustälta, Ingeliträde

Danbult, Arnakärr och Järsjö, var ett gemen-
-samt rensningsarbete inom respektive byars
område. Vid storskiftet omkring midten av
1700-talet hade visserligen varje byalag sin jord
tilldelad i en gemensam omfattning, som skildes
ifrån andra byars område, men hur det vid
enskiftet sedermera kunde uttydas att en bonde
skulle äga $\frac{1}{2}$ mantal, en annan $\frac{1}{4}$ del, och den
tredje $\frac{1}{8}$ mantal, är en gåta, som varken sagan
eller beskrivning kunnat lösa. Troligen har
någon före storskiftet tagit åt sig och kunnat
bruka större areal än de andra och därför
tillerkänts större areal än de der ej kunde
eller velat brukat så mycket. Många by-
ar hade gemensamt torp-tag. Ex. Märrsby och
Skättkärr (Bunnby). Före enskiftet var ängs-
skog och betesmark gemensam och höstades

och betades gemensamt och lottades om höstack-
arne, men den odlade jorden som ären genom
lottning en gång tillfallit en bonde behölls av
hans samme tills det blev enskifte. Inga skit-
jelinier behövedes göras varje år således. Lott-
ningen om höet var ju ganska enkelt och gick så
till: Om i bylaget var 12 hemmansägare och
hud utgätt att en man på åttingen skulle hjäl-
pa till att slå gräset och likaledes en räfsa
göra var åttingsman tal hjälpa till att räfsa.
Så stackades även när höet torkat, på lika antal
från varje hemman, och om då t. ex. der bleve 100
stackar hö, och alla hemmans delarne tillsam-
mans utgjorde $2\frac{3}{8}$ mantal så bleve det 5 stack-
ar på åttingen och de 5 der levo till övers måste
delas på nytt. Var bonde satte sitt märke i
honom genom lottning tillfallna stackar, men

delning kunde ske även på så vis att mark-
-en uppdelades i rutor och var hostade sin ruta,
men då skulle gräset vara likformigt och
för öfrigt var det mycket svårare att jämföra
än på försträmda sättet, nemligen att dela
stackarne. De gjordes så mycket som möjligt
lika stora stackar och den som då hade till ex.
 $\frac{3}{8}$ mantal lottades till 3 gånger 5 och den som
 $\frac{2}{8}$ eller en ätting fick ju derefter. Någon annan
beräkning än ättiondelar brukades aldrig om
mantal i den tiden. Men efter enskiftet blevo
hemmantalen mera beräkiga och då behöfdes ej
heller sådan delning av grödan förekomma.
När höstackarne voro upplatta så mycket som
möjligt lika stora, så trädde fram äldreman-
nen och lottningen försiggick på följande vis:
Äldermannen: Nu ha vi räknat att det blev

100 stackar, det blir fört, efter som vi ha nitton
ättingar i byn, 5 stackar på var ätting. Har och
en skaffar en kapp der han skär sitt bomärke
eller namnbokstärken vid övre ändan och ni kom-
mer fram med era fyrkantige lottningsläder-
brickor med era bomärke inskurna, och kastar
dem i min hatt, och du Kerstin, min dotter,
kan komma fram så binder Per Anders Bengta
klädet för ägonen på dig. Aldermannen ytter-
ligare, "nu ser du väl inte Kerstin? Nej inte
ett grän. Aldermannen" fört sig ja i frå att vi
börja lottä ut raden stackar vid västra gränsen
eller Flöringe-gränsen på gången. Då äldermannen
skakat hatten säger han "Kerstin, då väcker du
ut handen och tar här i hatten en av läderbrick-
orna". Kerstin gör så och då äldermannen och
de närstående se efter vems den var, befunns

det vara Jöns Anderssons (Stora Jöns kallad) med $\frac{3}{8}$ mantal. Äldermannen säger: Jöns Andersson får således de 12 stackarne i ytter-raden och 3 vid övre ändan på nästa rad och der ned sätter han sin namnskäpp vid 3:je stacken. Äldermannen uppmanar åter Tjerstin att dra en ny lott. Han tar åter en av läderbrickorna, och befanns det att den tillhörde Sven Torn, med endast en ätting. Äldermannen säger: Då får du de nästa fem stackarne i frå Jöns Anderssons märkes-skäpp i andra raden från vestra gränsen, och efter de fem sätter du ner din namnskäpp. Äldermannen: Tjerstin ta nu åter en lott. Han gör så, och vid påseende var det Per Anderssons bricka för $\frac{1}{4}$ mantal. Äldermannen: Ja, då tar du Per Andersson de fyra stackarne i andra raden ifrån Sven Torn's skäpp, och 6

staskar på tredje ratens nedre ända, der du vit
den spette nedsätter din namnkräpp". På
samma sätt fortgår lottringen tills alla gått
sin andel av de 95 staskarne. Nu återstår an-
tingen att dela de 5 återstående i 19 lika stora
delar och var tar andel som förut, eller och att
sälja dem. Äldermannen frågar, "kanke
någon av er vill köpa dem, så slipper vi dela
om dem". Jöns Andersson (Storjöns): "jag ser
2 kannor lerännvin, den ena till förtäring
hemma hos mig lördagskvällen efter vi fått
inköstat kött, och den andra kannan när vi
skotta snö till vintern". Äldermannen frågar:
"Vad ska vi göra vid Jöns Anders' anbud?". Ras-
mus Larsson, Trylle Nelson och Trylle Persson
på samma gång: "Det tycker vi, att vi kunna
anta, e här någon som e inord påd så si". Men

Men alla svarade att de gingo med på Jöns An-
-derssons anbud, varigter. Herremannen förklara-
de: "Ja då ha vi inte mer att göra och tack ska ni.
Ha för denna gången". Har och engär så hem till
sitt. Vi vet ju att före enskiftet i prä-
nisten av 1700-talet, hade bönderna haft all-
-männingar. Men även efter enskiftet, i början
av 1800-talet hade de sina fälads-markar, i många
är gemmensamt, på grund av, att de kunde sj-
medhinna att stänga inne var sin del. By-
folket måste hjälpa varandra att utflytta och
bygga nya gårdar, odla och kringgärda hem-skift-
-erna. först, innan det kunde göras något vid
Fälads-markerna, som således fingo till
vidare vara allmänning. Men efter ett par
10-tal år. hade den flitiga befolkningen brutit
upp ofantliga massor av sten och lagt stengädds

-gårdar, av vilka många ännu kvarligga.

Nyodlings-arbete företogs av varenda bonde, så
fort tiden anodgar, efter enskiftet, men förut
hade ingen bybonde utan vidare rätt till andel
i nyodling, så framt ej arbetet bedrivits gemensamt,
på enskiftad mark. Viken, Brunnby, Jönstorp
och Tarkults, samt Väsby socknar hade allmän-
-ningar före enskiftet, långt ut ifrån socknen
ända till ett par mil, och ännu för kort tid sedan
höorde de till respektive församlingar, fastän icke
som allmänningar. Förfärligt och olyckligt och besvär-
-ligt var det i mer än ett helt århundrade, att befolk-
-ningen skulle uträtta sina församlings-ärenden
i moderkyrkan och begrava sina döda på mera än
en mils avstånd till de dyra sistnämnda socknar-
-ne. För varje by särskilt fanns ingen an-
-nan allmänning än vad föret omnämns.

Efter enskiftet minskades gemensamhets-sammen-
-hänget betydligt, i det nu var och en hade mer
än nog, att göra med sitt särskilda hemman.
Men det berättades att när Sture Jönss i Wäsby
skulle utflytta sin gård, sände han ut bud om
hjälp av de övriga byboarne som också gingo
hos honom nästan dagligen en hel sommar, för
ingenting och körde fram sten, murade upp hus-
en mycket större än den gamle gårdens hus
varit och derjemte luss byboarne dagligen mat dit
av allskanda så ljuvliga slag, varibland korn-
-grunsgröt, ärtsoppa, kålsoppa, fläckasoppa och
kavringarbröd, smör, ost och rölar. Naturligt-
vis var samhörigheten emellan de alla närmaste
naboarne liksom en given sak och ofta voro de
också mycket nära släkt. Åtskilliga "husare"
funnos i byn, men jag hörde aldrig omnämnas

att de behöfde betala något, oaktat somliga släp-
-te 3 kor på fjälads betet. Möjligen gjorde de nå-
-got dagsverke till byn. Skulle det hända att
någon av byns husare bleve så sjuk och så fattig
att han eller hon ej kunde varken passa sig eller
föda sig, så leuro bönderna mat till dem och ställde
någon gammal kvinna att passa dem och deras
barn m. m. Men var det utanlys tiggare, så var
det nog en allmän lag, som presterna med försam-
-lingspelket vid stämman antagit för hela församling-
-en att i stället för fattigvård finge tiggare gå om-
-kring och tigga var som helst i hela församlingen och
även utöfknas finge de gå. Men sjuka och krymp-
-lingar som hörd församlingen till finge föreslas omkring
i byarne vissa dagar på vart ställe efter hemman-
-tal. T. ex. en vecka hos den bonde som hade $\frac{1}{8}$ man-
-tal, två veckor hos den som hade $\frac{1}{4}$ mantal o. s. v.

De som själva kunde gå och tiggas, voro bönderna skyldiga att "låna hus", så långt de hade plats i stugan. Annars finge de logera i lagårdarne. En massa tiggare fanns i den tiden och derav en stor del som ingenting fattades, utan tiggde av lättja. Därför övervämmades bondgårdarne dagligen av tiggare och ibland samlades 5 a 6 stycken, någon kväll och anäste nerbäddas på golvet i stugan om vintern. Till och med hade somliga tiggare familj, gubbe, käring och ett par barn och en halpeter gris med sig, (han lopp med som en hund) och den skulle de evillkartigen ha med sig i sängen. Min Morfar protesterade emot sådant svineri inne i stugan, men tiggarkäringen förvarade sig med att den som inte ville lukta på den sure fis, fick inte heller smäga de söda fläsk. Aldrig kunde de tiggarna få det bra nog, och

derare uppkom ett ordstäv som annu fortlever
nemligen: "Det är nog som bädda under tiggare".

Isynnerhet vid gille i någon by "Bugglop" eller be-
gravning (vår), samlades tiggare i stora skaror,
ty i den tiden då varje hushåll medfört förmåga-
kupa till gillet, blev ofta så mycket bröd till övers
att det måste säljas, emedan det annars skulle
bli födererat av mögel, innan de som gjort gillet
hunnit äta opp allt. Då fingo tiggarna i sina
påsar så mycket att man trodde sig bliva kvitt
dem någon tid. Heland då tiggare av alla slag
gingo omkring, kunde hända att oenighet och tröta
till och med slagsmål uppstod i bondgårdarna.
Låth. ex. var det en som het Clement och påstod
sig varit länsmann, varför endast sparkar, tigger-
kärpen och knytnävar kunde utjämna rangskilna-
den emellan denne tyranniserande länsmann och

en annan ännu stoltare tiggargubbe, som
skämt av att han varit med i Rysska, Tyska och
Franska krigen och ansåg sig "färrer än någon
länsmän". Husbonden på stället måste trans-
portera en i sänder ut om porten. Några
tiggarkärringar fångade igelkottar och slagta-
de, samt begärde få koka soppa på köttet. Andra
plockade opp "färrarviner" (färrhud) och färrben på
gädselkögarna, och ville ha kokat dessa eländighet-
er i bondgårdarne. Men sådana tiggare som ej själ-
va kunde förtärfka sig, måste bäras eller köras
från ena stället till det andra. Så var det en
krumpling som måste köras på en hjulbår
omkring i byarne. Han kallades för Tibben,
för han skulle vara "barnfödd" i Tibbarps. Han
skulle ju vara sina visse dagar på sättingen,
och bönderna räknade dagarne. Så en gång

då han skulle flyttas, kom man att passera
en genstig över en fjälad, der det betade en del
fäkratur och bland dem en "stängel" tjur.
Då den som körde fjulbären, såg tjuren komma
erålande emot dem, så lät han fjulbären med
Tibben stå, och sprang för livet till en stätta på
gårdsgården och kom över, men då han såg sig
tillbaka fick han se Tibben springande för binnan
se livet och även lyckades rädda sig över gårdsgår-
den med ett vigt hopp, undan tjuren. Efter den
dagen fick Tibben icke gå till fots omkring i
kyrkan och fick aldrig åka fjulbär mer. Men
efter några år blev Tibben dålig på synen och
snart fullständigt blind. Alltid klagade han över
kosthåll och logi, så att han var gästingen välkom-
men gäst, och därför drev ungdomarne med honom
till straff för hans otidigheter. Så räknade de ut

linnorna att ombyta på dag skulle ske vid midnatt och resa upp syndaren midt i natten att han skulle byta om ställe i mörker och hällande regn. En gång hände det i Arnakärrs by, att bonden kallade upp Tjebben midt i natten och som det var kolmörkt måste bonden bära Tjebben på ryggen till nästa ställe, men som mörkret var så ogenomträngligt så kunde inte bonden se stort bättre än den lände och på gårdstomten var grävd en ny brunn till Bengt Skräddares, och brunnen nära full av vatten, men ingenting över, och bonden med Tjebben råkade falla i brunnen. De höllo båda på att drunkna ty Tjebben höll om halsen på bonden, men Gasans nödscri uppväckte gårdfolket, som skyndade till hjälp. Men innan lykta blev tänd, och verktyg anskaffat var det bra nära att de nödtälte drunknat. Men även om dagen sökte de straffa

Tilleben för han hade lurat dem att köra för sig.
Då de ledde honom vid handen kunde de säga: "Här
ha vi ett bredt dike att hoppa över, så nu tar du ett
lira hopp." Lyndaren som inte visste att de stod all-
deles opptill porten, hoppade med all magt och slog
ansigtet i porten och näsan till blots. Men då fick
den ledsagande också höra sin heder av den rasande
Tilleben. Många starka karlar och fruntimmer
gingo omkring i byarne och tiggade, dock minst fruntimmer.
De fingo då ofta föreläsningar av bönderna, för sin lätthet.
En man som kallades Johan Näse, sade därför när
min Morfar förhöll honom det orätta i att gå och tigga:
"Nej, det må Jan gå och tigga i år, en får intet annat
än avett." Saken var den att alla latmaskar
försökte sig på att tigga och vara, och komma alltid
att gärliva en landplåga för bönderna i synnerhet.
Jag hörde i min barndom, huru tiggare, då de inte

fings som de ville, utropade: "Gud gi de mätte
eller krig, så skulle kriget snart komma i lönne.".

Som förut nämnts, var ju äldermannen även
Snöfogde. Men efter som lättjan mer och mer
kom på länsmännen, så drövs de församlingarne
att i var socken anställa en Fjerdingsman, som var
deras, länsmännens biträdande tjänare, att taga fast
tjuvar, att bära upp gylande skatter och strö sand på
kronfogdarnes namnteckning, och upprätthålla
ordning vid uppköpsmötena och marknader. Hur
långt tillbaka Fjerdingsmän funnits i församling-
arne vet jag inte, men åtminstone så långt till-
baka som 1825 fanns Fjerdingsman i Väsby försam-
ling och hette Anders Nilsson i Hogären. Ytterligare
en slags tjänsteman som kallades för Lezman
och som sorterade under Fjerdingsmannen måste
finnats i alla sockor och hans tjänstgörings-område

var mycket mera omfattande än äldermännens.
Skrifmannen hade en hel s. k. rote, som innefattade
flera byar och hans huvudsakligaste göromål var
att förrätta upplöörder av inom hela Häradet debitera-
de utgifter, såsom bropengar, Häradstjänarens lön,
Tinghus-pengar, bära upp blockarens offer och för
resten var han skyldig att för hela roten göra ett
gille liknande äldermänsgille för alla åboarne.
Skrifmansgillet försiggick om efterhärsten vid Micka-
-elitiden, då ännu ny skoman för kommande årsperi-
-od utvaldes. | Landsvägarne skulle av bönderna
underhållas med tjänligt lagningrämnne, makadam
som icke i den tiden slås för hand, och grus som
vanligen hämtades vid kasts-tranden. Hvarje hem-
mans-åbo hade sitt stycke landsväg tilldelat och
som skulle av denne utmärkas medelst stenar
eller rälar med namn eller bemärke. Det var

visserligen ej så noga med namn eller märke
ty äldermannen skulle närvara vid den i kyrkan
av länsmanne kungjorda synen på landvägen, och
om då någons vägstycke blev passerat, så visste
äldermannen vems det var, även om märket var
stydligt. Men i senare tider skulle tydliga namn
och by vara uthuggna och stenar vid vars vägstycke
vid den sidan om vägen länsmanne befallde, annars
finge den böta som ej rättade sig därefter. Men det
inträffade att länsmanne ändrade åsigt och be-
fallde att stenarne, vägmärken, skulle flyttas till
den andra sidan av vägen en annan gång, allt
eftersom han ämnade begynna syna från ena
eller andra hållet. Så kunde ju hända att någon
glömte att flytta märket och gick böta (till kronan?).
Om vintern skulle äldermannen, snöfogden
ställa om snöskottning på landvägarne. Det

hände vintern 1888 a 9. att flera sköskett-
-ringslag blevo slagna till 300 kronor i böter.
kl. 6 på morgonen efter snöiga dagen innan
Länsmannen Bolin skulle bevas ut och
åka i släda så tidigt. Sedan måste bönderna
hålla vakt även om natten i det distriktet.
Pröplogar begagnade aldrig, utan manskapet ar-
-betade med träskoppor och sköfver, bort snön ut
i groparne, tills lagornas slädförare var kvar. Sen
då landsvägen var klar, skulle byvägarna göras
klara ifall inte de drott av äldermannen till-
-sagde delen av skottar-manskapet hemmit fullgöra
detta under tiden den andra avdelningen rensat
landsvägen. Sommarkällningen av byvägarna
var ej mycket att tala om, varför de voro i ganska

keristfälligt skick, som man kan förstå, då
det ansågs för stort lass, parlass. För oxar eller
hästar, om de fyra tunnor spannmål. (Såden
har just kommit att kallas för "spannmål" derav att
de gamle hade på 1700-talet ett sädek, eller rymdmått, som
kallades för "spann" = 16 kaffar, och halv-spann = 8 kaffar,
och ännu för 35 år sen eller i slutet på förra århundra-
det begagnade bönder i Småland detta slags mått.)
Man lagade byvägar med aska, kampersten
eller sand. Håla lösningen var därför byvägar
-na nästan ofarbara. En gästgivare-
gård fanns i Höganäs fiskeläge, och då gäst-
givaren skickade bud, som förut omnämnts, med
sin budkavle till någon av bönderna i Wäsby
församlingsskjuts-lag, så var de skyldiga, att mot
stadgad ersättning, pr mil, att i tur och ordning
komma till gästgivare-gården med skjuts, anting

- en efter en eller två hästar, allt efter beställning
och afhenta den resande som ville fara till nä-
sta gästgivare gård, antingen Timneberga eller
Velsingborg. Hagen stadgades en tyrannisk pa-
ragraf, att inte den skjutande finge själv köra
sina egna hästar, omn finge ändå vara med på
samma skjuts. "Tattare, tiggare, häktmakare
mångslakar och dylikt, böra ej förpassas till såda
fortkomst; (som gästgivare-skjuts) Gästgivaren
skrev upp hos vilken borde budkarlen kvarstanna.
Budkarlen var en något mer än almslång träpåk
med en knapp hakad liksom en hals om vilken en
stark läder-hank knutits, att träda över armen.
Ingen vet vart budkarlen tagit vägen. Den
tjugonde juli utkom en 1801 given Kongl. förordning
att gästgiveri och skjuts-skyldighet skulle finnas
i Höganäs. Det skulle utgöras av 30 hela hemman.

Slut
Lund
Väby 1903

M. O. Emil Jönsson
br. Nilsen

3803

43
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

av Väby socken och var dessa hemman belägna inom Väby, Gässarp, Lönskog, Ornakär, Lång-
röd, Tjörred, Kullabo, Töninge, Mäarp, Gustafsta,
Engelsträd, Bräcke, Tjälby, Tinapalyske, Totten-
burg, Buskeröd och Brandstorp byar. Det be-
räknades fyra hästar från varje helt orantat,
eller hemman. Dessa byar som skulle utgö-
ra gästgivare-skjutson skulle vara belägna inom
en halv mil i från gästgivaregården.

Brandvakt hördes aldrig omnämnas ha-
förkommit annat än i fiske-lägena.

Före enskiftet stängdes vanligen i utkanterna
emot andra byar-lag. Hälften emot vardera, och
om några särskilda åkertigar skulle frånstängas
i fall de brukades gemensamt, så deltog alla åbo-
arne med vissa dagsverk efter räknad storlek.
Men efter enskiftet stängdes hälften var, av vard

och ens hemman emot sina gränserabor i "rå-
gångarne". Öfriga stängsel och gärdsgårdar
inom de enskildes område fick varje bond för
sig sjelf uppföra. Laglig höjd på stennmur var två
alnar, men om en grop med upplagd vall skulle
anses föreda, skulle den vara nära tre alnar hög,
räknat ifrån gropens botten, samt tre alnar bred grop.
Om det var plankgärdsgård (av trä), som dock dällan
användes, skulle det vara 2 alnar mellan vart par
rälar och 2 alnar hög. Brister kunde förkom-
ma, t. ex. att, att stennmur "samla" ner genom käl-
lassningen, vallmuren rasade i gropan, eller trä-
stängsel blev ruttet, och alla sådana brister skulle
vara afhjelpa till den 15 maj. Blev klagomål finge
äldermännen med ett par män syna. Några
andra påbänkningar än med skärer, streckar eller
ritsar på någon däre, bälavägg eller bräda, som förut

nämte förekom nog aldrig på de senaste 150 åren i
Tjullasockenarne. Och dessa skåror e.t.c. begagnades
av de äldermän som inte kunde skriva, men en
del folk kunde skriva. Så t.ex. kunde både min
Morfar och Farfar, skriva. Den ene (Morfar) varit
kommunalordförande, samt gick spela till Rund med
penningar som han leutit upp tillhörande Domkyrkan.
En Son till Rasmus Nilsson i Ingelsträde och Sven Persson
i Hulta var också kommunalt förande för 1850 och kunde
skriva, samt några andra. Högarås och Lerbergets
spöfolk kunde skriva och räkna. Man måste tro
att folk som ej hade tekniska hantverk, icke
därför skulle kunna räkna. De hade en prak-
tisk metod att räkna i huvudet, som ej lät sig
luras. Visserligen kunde de ej räkna mycket i
bråk, men det behöfdes just ej heller. Ny-
inflyttade brukades emottagas med hjälp att

inneslutits, och varje ryttare slog då med en knöl på ett slag på tunnan, och den för vars slag tunnan hemnade så mycket så katten kom ut, blev förklarad för kung och var skyldig hålla tal till undersåtarna d. v. s. de som sedermera deltog i balen (dansen) om natten dervid.

Vid diske-lägen anordnades liknande lek, men der gick en efter en som man först bundit förögomen fram för att med en käpp slå sönder en lekbruka. Den der råkade brukas så den gick sönder blev då kung. På senare tid (80 talet) var förbjudet att ha levande katt i tunnan utan brukades en buteljvin i stället och när buteljen föll ur tunnan var det giltigt som om katten kommit ut.

På 1860- och 70 talet hade ungdomen en dansplats vid Gösäarp, vid en korsväg emot Kirckstarp och senare (1869) en bräde-dansbana

En Västby Sk.
med Angående

Gent. Emil Jönsson
Söthen, Hemsbo
Ber. utd. samman

3803

46

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hemma deras läsöre derifrån de kommo, då så
många som dertill bidragit, deras kvinnor leuro
gillesmat, mest korngrups grötar, söt mjölk, smör
ost och sött bröd, dock ej med förningakupa, såsom
till större gille. Men så blev också den som fått
hjelpen till inflyttning, skyldig, att så fort an-
ständigheter kunde medgiva, att göra gille igen
för lykoarne. Däna gille eller kalas, kallades
vanligen för "välkomst- eller flöttegille". I gam-
la tider har jag ej kunnat spörja ut annat än att
det byttes om med lekstugor och platser för
majstång å en den ene, än den andre bond-
gården. Vid Faslags-tid tillställdes ett slags
spel som kallades att slå katten ur tunnarna.
Detta utfördes på så sätt att några ungdomar
karnoralklädda reds under en emellan ett par
träd upphängt tunnarna, i vilken en levande katt

i skogen vid Stenbäck, Piparens dansbana och
 ända senare, en bräde-dansbana, Lullrans dans-
 bana 1870 i Väsby Hovgårds (Vängens) skog. Vikens
 dansbana i Klappe, och Höganäs socken (Stenkolsgruva)
 hade Tivoli som anlades vid ett schakt som heter
 "Brorsbacke" av en disponent som hette Ljökrona
 omkring 1855. Från den höga Brorsbacke-kullen,
 på vilken en spiralväg leder till toppen, är en
 härlig utsikt över Öresund. Brunnby
 socken hade Hagarne ("Ha-na") på Kulla Berg,
 och en kulle som kallades för Lunnabjär i
 Smedstorps by. Vid brytegille, Lergille,
 "Raissegille" och Krättegille (å annat ställe beskrivna
 som tillstäälle i byarne förekom ofta en slags
 lek som kallades "att tacka froan" och gick så
 till, att en person böjde sig fram och lade huv-
 udet i knät på ett sittande fruntimmer

Den lade han eller hon, sin hand med insi-
dan upp, på ryggen, på sig sjelf, och tillät en
i sänder, lägga eller lå sin hand i den på
ryggen vilande öppna handen och derefter
dra sig tillbaka. Den som låg i knät och så-
ledes var blind, skulle gissa vem som lagt eller
slagit sin hand i handen. Kunde han eller hon
gissa rätt, så fick den lägga sig i knät och
byta med den förra. Men annars om ej
gissats rätt, fortsattes tills det lyckats gissa
rätt. Den framåtliggande kunde ibland lyckas
gripa den slående som inte nog skyndsamt
drog sin hand till sig, och då blev ej svårt att gissa.
Den som låg och höll handen på ryggen, fick
akta sig för att hålla handen för högt öfver
på ryggen, ty många slog så hårdt i handen
att det kunde skada ländkorset, men när

den gissande reste sig för att se på publiken, så visste han också att slaget utdelats av någon stark karl. Vid denna lek kunde deltaga så många som helst, och desto flera som deltog, ju svårare var det att gissa rätt. En annan lek som kallades "Enkelken" och sista paret ut tillgick så, att en pojke och en flicka togs varandra i hand och ställde sig parvis i rad bakom varandra. Men pojke eller flicka var enka eller enkling och ställde sig framför främsta paret och ropade: "Sista paret ut."

Då släppte sista paret varandras händer och sprungo, en vid var sida om den uppställda raden och sökte förena sig igen framom enklingen eller enkan. Men nu försökte enklingen eller enkan fånga den andres make och lyckades han eller hon så, fick den maken

bli enkor och ropa "sista paret ut." Några
brukade ropa: "Jag fryr för det sista paret en
vid var sida!" När en flicka utkorad till än-
ka, så tog hon ju engesser och då bleve det
jämt en änka som finge ropa ut sista
paret. Den som vunnit sig en oraker stälde
sig hand i hand framför främsta ledet, framför
de andre. På så vis kunde det fortgå hur länge
som helst. Efter ett annat spel var
att "leka boll". Detta lektes mest av pojkar
ty flickorna kunde ej så bra undvika bollen
och voro även hindrade av kjolarne i löppet,
förutom de tälte inte bli ituckene av den
mycket hårdt stoppade läderbollen. Skada
är att det gamla bollspelet är utglömt, men
det tillgick så här: En bana av 30 a 40 (30 a 60 al-
-nar) med ett mål, vid övre ändan, som kallades

Knäls-målet och ett mål vid nedre ändan
som stanns-mål. Spelarna fördelade sig i tvän-
parter, helst lika många på var sida, men
ej alldeles nödvändigt. Ett sätt att bestämma
vilken part som skulle vara "söta", var att en av
den ene parten tog boll-träset (ett $1\frac{1}{4}$ alm långt
slagträ) och fattade det tvärt till el. på midten,
och kastade det till en av motparten som fattade
det i farten var han kunde, men der han fick
fatta skulle han hålla stilla och den förste griper
med sin hand näst ovanför så hans rör vid den an-
-dres hand, och växelvis, näst och näst varandras
händer, tills den som kommer överst, den blir
"söt" och den andre "sur". Men ibland kan hända
att det blir så liten bit över av bollträet, att
der inte blir plats att fatta med hela handen
och då skall den som har i tur att fatta, nypa

med fingrarna och ta med armen tre gånger
över sitt huvud. Han kan göra det utan att
släppa taget, så anses han och hans parti för vöta.
Nu bollar en av de sure upp och en av de söte
slår till bollen med bollträet tre gånger å rad.
Räkar han inte så anses det ändå för ett slag.
Genom slagit ställer sig vid knälemålet.

När så näste söte slår sina tre slag, så skall
den förste söka springande uppnå det andra målet,
men kan någon av de sure uppfånga bollen och
sticka "söten" innan han nått målet, eller på åter-
vägen derifrån innan han nått hem igen till eller
i bredd ^{räcka målet med knät} med knät ~~knä~~ målet, så blir han och hela det
söta partiet sure, och få byta plats med dem och
de sure är nu söta. Men om den söte kommit
till yttre målet och ej vågar genast återvända så har
han att avvakta sina kamraters slag på bollen och

passar då på att springa tillbaka. Om de söte slå till bollen så den gör en luftfärd och blir uppfångad av någon av de sure innan den nått jorden, så bli de söte också sura. Detta att uppfånga bollen i luften, kallades "att ta lira". Likaledes om en av de söte slog till bollen med bollträet, så att bollen flög över något hus eller gårdsgård, eller område som förbjöds för lekens början, så bleve också de söte förvandlade till sura. Detta kallades att slå "kränket". Det ansågs alltid såsom mäkt ärofyllt och trevligast att vara söt, varför den som "surkade" fick förebräelser av de andre som hörde till hans parti. Spillet gjorde en vighet och skicklighet i att "sticka rätt," blivit snabbt och att lika blivit snabbt vika undan. Ja ofta hände att den sure stod med bollen i handen, alldeles intill den söte och skulle "sticka" honom, men att den söte och undan så att inte bollen träppade. Då blev det

bravo-rop på "söte-sidan" och förbräcker å de sura
sida. Läderbollen av brutor hårdt stoppad med
"svinats" (svin-hår) och läderbitar var vanligast, men
även en hård trasknuta omvirkad i 8 olikfärgade
rutar till boll, användes men gick vanligen snart sö-
der, eller mjuknade för mycket och då förlorades ela-
sticiteten. Istället för att "tas" om söten, som förut
nämnts, brukades också att en av var parten ställde
sig emot varandra och räknade upp en ramsa i det
de ömsom pekade på varandra t.ex. Enre, bene, buse,
back, var så snäll tillbaka gack. Den det således
räknades peka på vid ordet gack han trädde tillba-
ka och blev "sur" och den blev röt, som blev kvar.
Eller: "Mit häst stod i stall, spända sporrar spjüt i
hand, led mans ut." Musiken vid
såväl enskilda som offentliga tillställningar,
var vanligen fiolmusik. Men även klarinett-